

akiknek monumentális művei készen állnak a bibliográfus segítségére. Örömmel tapasztaltam, hogy bibliográfiáik könyvtári gyűjteményünk részei.

Az anyaggyűjtés kiterjedt szakaszában a bibliográfus igen változatos tevékenységet folytat: kutatja a raktári katalógust, alapvető magyar bibliográfiák alapján vizsgálja az olvasói katalógust, gyűjti az új tárgyszavakat, amelyek újabb könyvek megtalálásához vezethetnek. Azokban a könyvtárakban, ahol a gyűjteményből hiányoznak az alapvető magyar bibliográfiák, érdemes azokat beszerezni vagy könyvtárközi kölcsönzés útján megszerezni. Magyar tárgykörökben a jelentősebb könyvek is adnak használható bibliográfiát.

A bibliográfiai gyűjtőmunka közben igen fontos minden lépésről feljegyzést készíteni, hogy elkerüljük az azonos tevékenységek ismétlését. Miközben gyűjteményünk gyarapszik egy katalóguscédulákra méretezett dobozban, úgy nő a kijegyzett új tárgyszavakról készülő jegyzékünk is.

A bibliográfiai adatgyűjtésben az adatok másolása igen sok időt vesz igénybe, és ez nagyon lelassíthatja a folyamatot. Amennyiben erre lehetőség van, a kézi másolást xerox másolatokkal próbáljuk helyettesíteni. Ez az eljárás több célt is szolgál: nemcsak lényegesen meggyorsítja a műveletet, hanem a kézi másolás esetleges hibáit a gép kiküszöböli és a katalóguscédula információit maradéktalanul bocsátja rendelkezésükre, aminek főként a mutatók készítésénél vehetjük jó hasznát.

Mikor mondhatjuk, hogy az anyaggyűjtésnek a végére értünk? A legvilágosabb jele ennek az, ha észrevesszük, hogy sokirányú tevékenységünk vagy ugyanazokhoz a dokumentumokhoz vezet vissza, amelyeket már más úton megtaláltunk, vagy már semmi újabb eredményt nem hoz.

Jelenleg én még igen távol állok ettől a ponttól. A „detektív munkát” még éppen csak elkezdtem...

Módszerem ismertetésével az volt a célom, hogy megosszam tapasztalataimat és véleményt halljak azoktól a kollegáktól, akik talán más úton eredményesebben célba értek. Örömmel várom mind a pozitív, mind a negatív hozzászólásokat, abban a reményben, hogy azok mindannyiunk tanulságára szolgálnak.

AZ ÉSZAK-AMERIKAI NEMZETI KÖZPONTI KATALÓGUS

OROSZLÁN, JUDITH

Előadásom tárgya az Egyesült Államok Kongresszusi Könyvtárában (Library of Congress) szerkesztett és vezetett Nemzeti Központi Katalógus (National Union Catalog) és ennek jelentősége az észak-amerikai és a magyarországi tudományos kutatásban.

A Nemzeti Központi Katalógus a Kongresszusi Könyvtár és a legnagyobb és legfontosabb amerikai és kanadai könyvtárak állományának központi katalógusa, amelynek

tételeit a Kongresszusi Könyvtárban gyűjtik abból a célból, hogy az Észak-Amerikában megtalálható összes könyv és folyóirat egy központi helyen kikereshető és elérhető legyen.

Először szeretném röviden ismertetni ezen katalógus létrejöttét és történetét. Eredete a XX. század elejére vezethető vissza. 1903-ban a Harvard Egyetem Könyvtára, a New York Public Library és a chicagói John Crerar Könyvtár megkezdte katalóguscéduláinak beküldését a Kongresszusi Könyvtárba, ahol ezeket betűrendbe rendezve gyűjtötték. 1926-ban John D. Rockefeller egy nagyobb összeget adományozott a Kongresszusi Könyvtárnak 5 éven belüli felhasználásra, ezen katalógus kiegészítése és rendszerezése céljából. Ezt követően egyre többen csatlakoztak az említett három könyvtár kezdeményezéséhez, és az 5 év elteltével egy állandó címjegyzék jött létre. A növekedés nem állt meg, és a katalógus egyre több könyv és folyóirat cíMLEÍRÁSÁVAL bővült. 1948-ban hivatalosan is elnevezték National Union Catalog-nak, azaz Nemzeti Központi Katalógusnak. Egyidejűleg a Kongresszusi Könyvtár saját állományának címjegyzékét több mint 100 könyvtárban letétbe helyezte.

Mindkét címjegyzék karbantartása nagyon nehézkessé és költségessé vált, ezért 1941-ben a Kongresszusi Könyvtár az Amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetségének (American Association of Research Libraries) egyik bizottságától nagyobb összeget kapott a célból, hogy saját katalógusát könyv formájában adja ki. Az első kiadás 1946-ban meg is jelent, és ezzel egy alapvető bibliográfiai munka született meg. Mivel a kongresszusi katalógus igen népszerűvé vált, felvetődött a gondolat, hogy célszerű lenne a Központi Katalógust is könyvformában kiadni. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (American Library Association) segítségével ez a munka meg is kezdődött, de kezdetben csupán a legújabb kiadványok jegyzékét vették be. A katalógus eleinte havonta jelent meg, majd később 1956-ig visszamenően az összes anyagot kiadták évi, 5 évi, majd 10 évi kumulációkban.

Ezzel a kiadvánnyal megvalósult az a törekvés, hogy az Egyesült Államok és Kanada könyvtárainak állományát bibliográfiailag rendszerezzék. Felmerült az a kérdés is, hogy mi történjék azokkal a katalóguscédulákkal, amelyek az 1956 előtti anyagot tartalmazzák, mivel ezen anyag feltárása napról napra sürgetőbbé vált. Ez a munka 1968-ban Dr. Johannes Dewton vezetésével és az Amerikai Könyvtáros Egyesület Központi Katalógus Szakbizottságának támogatásával meg is kezdődött. Amikor ez a hatalmas bibliográfia könyv formájában, teljes egészében megjelenik majd, magában fogja foglalni az emberi tudás és civilizáció írott dokumentumait az első nyomtatott könyvtől, a Gutenberg Bibliától kezdve egészen 1956-ig.

Erről a hatalmas munkáról szeretnék egy kissé részletesebben beszámolni, nemcsak azért, mivel ez a világ legnagyobb bibliográfiája, amely felülmúlja a British Museum és a Bibliothèque Nationale katalógusait, hanem azért is, mivel ebben a munkában szerkesztőként több mint 10 éve magam is részt veszek.

Az eredeti tervek szerint a Központi Katalógus 1956 előtti anyagának szerkesztése és kiadása 10 évig tartott volna, azonban a munka már eddig is több időt igényelt. Az alapmű szerkesztése 1979 végén fejeződött be, és az utolsó kinyomtatott kötet 1980 végén fog megjelenni. 1979 végén az első kiegészítés szerkesztése is megkezdődött; jelenleg

is ezen dolgozunk, előreláthatólag október végéig. A fő katalógus 685 kötetből fog állni, kb. 7–8 millió könyv és folyóirat leírását fogja tartalmazni. Csaknem a világ minden nyelvén írott műveket magában foglal, nemcsak a latin, hanem a héber, görög, cirill, kínai, japán, koreai és gael ábécében írottakat is.

A Központi Katalógus nyomdai munkálatait a londoni Mansell Publication Ltd. végzi, egyedülálló technikával. A katalóguscédulákat lefényképezik egy e célra készült különleges fényképezőgéppel, és a fényképezett oldalakat nyomtatják ki. Az első kiegészítést 60 kötetre (800 ezer katalóguscédula) tervezték. 4 külön kötet tartalmazza a Bibliák jegyzékét; ezek külön is megvásárolhatók. A teljes sorozat ára 27 000 dollár.

A katalógus a műveket szerzők és testületi szerzők szerinti betűrendben és megfelelő utalásokkal (lásd, lásd még) ellátva tartalmazza. A munka nagyságára jellemző, hogy a Budapest címszó alatt több mint 1000, Magyarország alatt több mint 1600 címleírás található. A Kovács név alatt 161, a Szabó név alatt pedig 164 tétel szerepel.

A címfelvételt megközelítőleg 50 éven keresztül 600 észak-amerikai könyvtár végezte. Ezen idő alatt a címleírási szabályok többször változtak. Célunk az, hogy a beküldött katalóguscédulák alapján minden egyes könyvről vagy folyóiratról a lehető legtökéletesebb bibliográfiai leírást készítsük el, lehetőleg az Amerikai Könyvtáros Egyesület 1949-es szabályai szerint.

A katalóguscédulák minősége igen változó. Vannak egészen régi, kézzel írt, fakó cédulák, de előfordulnak modern, számítógéppel készült példányok is. Némelyek csak rövidített, míg mások részletes bibliográfiai leírást tartalmaznak. A régi katalóguscédulákon sok hiba és hiányosság fordul elő: néha csak a szerző családi neve és a kivonatos cím van feltüntetve.

Ha a Kongresszusi Könyvtárban készült katalóguscédula áll rendelkezésünkre, a munka könnyű, de ha más könyvtárak által beküldött kártyával kell dolgozni, az már sokkal nehezebb. Gyakran életrajzi és bibliográfiai forrásmunkákban is kutatást kell végeznünk.

A katalóguscédula alján azon könyvtár nevének rövidítése szerepel először, amely a cédulát beküldte, majd a többi könyvtaré, ahol a könyv megtalálható. A könyvtárak nevének rövidítési jegyzéke külön kötetben található, de az egyes kötetek is tartalmaznak rövidítésjegyzéket.

Melyek azok a könyvtárak, amelyek a legtöbb magyar katalóguscédulát beküldték? Azok, amelyekben a legnagyobb magyar gyűjtemények találhatóak. Elsősorban a Kongresszusi Könyvtár, de sok címleírást szolgáltatott a New York Public Library és a Cleveland Public Library is, e két városban él a legtöbb magyar bevándorló. A Massachusetts állambeli Harvard Egyetem, a New York állambeli Cornell Egyetem és a kaliforniai Stanford Egyetem könyvtárai is sok magyar katalóguscédulát küldtek be.

Milyen problémák merülnek fel ezen anyag szerkesztése során? A legfőbb probléma az, hogy nem lehet a cédulákat szétválogatni nyelvek szerint, kivéve, ha egy gyakori név alatt (pl. Szabó vagy Kovács) vagy egyes országok alatt több katalóguscédula kerül össze. Ezért minden szerkesztőnek minden nyelvhez kellene elvileg értenie. Ezt a nehézséget úgy hidalta át a vezetőség, hogy különböző nyelveket beszélő szerkesztőket igyekezett alkalmazni. Munkahelyünk olyan, mint egy kis ENSZ, ahol német, francia, orosz, olasz,

skandináv, holland, magyar stb. nyelvtudással rendelkező szerkesztők dolgoznak együtt. Én vagyok az egyetlen magyarul tudó az osztályon. Egy-egy szokatlanabb, problematikusabb katalóguscédula esetében igyekszünk egymásnak segítségére lenni és egymás véleményét meghallgatni.

A magyar anyag felülvizsgálása során különleges nehézségek merülnek fel. Számos könyvtár, amely ezeket a katalóguscédulákat beküldi, nem rendelkezik magyarul értő könyvtárosokkal, ennek következtében címléírásaik sokszor nagyon hibásak. Gyakori hiba, hogy a számukra szokatlan sorrend miatt nem ismerik fel a vezeték- és keresztnévket, annál kevésbé, mert néha találunk olyan neveket is, ahol a keresztnév is lehet vezetéknev: gondoljunk csak József Attilára.

A legtöbb szerkesztő megmutatja nekem a magyar címléírásokat, és én sok ilyen és hasonló hibát észreveszek és kijavítok. Így szerencsére elkerültük azt, hogy a Vörös Csillag Termelőszövetkezet díjnyertes bikája szerzőként szerepeljen az egyik katalóguscédulán, és nem lettünk nevenségesek a magyarul tudó könyvtárosok előtt.

Nehézségek merülnek fel az ékezetekkel is. A magyar nem annyira ismert nyelv, mint pl. a német, ahol szintén találunk ékezeteket. Így előfordul, hogy a magyar katalóguscédulákon az ékezetek elmaradnak, vagy hibásak. A magyarul értő könyvtáros tudja érzékelni, hogy az ékezet elhagyása milyen hatalmas eltolódást okozhat a betűrendezés során. Ha figyelembe vesszük, hogy milyen sok katalóguscédulával kell dolgoznunk, akkor rögtön szembe tűnik, hogy pl. török és torok között több száz cédula is lehet, és ezek a kötetkatalógusban esetleg különböző kötetekben is szerepelhetnek.

A gyakori vezetéknevekkel is sok a probléma, ez azonban nemcsak a magyar nevekénél van így. Éppen olyan nehézségek lehetnek a Szabókkal, mint a Müllerekkel, vagy Smithekkal. Munkánkban igyekszünk megkülönböztetni az ugyanazon vezeték- és keresztnévvel rendelkező szerzőket, születési évük, vagy ennek hiányában foglalkozásuk feltüntetésével. Katalógusunkban szerepel Lukács György, 1885 és Lukács György, 1865; Kovács György 1645, Kovács György composer (zeneszerző), Kovács György dentist (fogorvos) és Kovács György agronomist (agronómus); van Molnár Ferenc, 1878 és Molnár Ferenc, 1729.

A születési év megtalálása magyar szerzőknél sokszor nehéz feladatnak bizonyult, mert nem állt rendelkezésünkre elegendő életrajzi forrásmunka. Az utóbbi években azonban mind Magyarországon, mind külföldön több életrajzi könyv jelent meg, amelyek nagyon hasznosnak bizonyultak. A magyar életrajzi lexikon és a magyar irodalmi lexikon különösen nagy segítségünkre volt, bár a kevésbé ismert orvosok, ügyvédek és közgazdászok nevei nem mindig találhatóak meg ezekben az életrajzi munkákban.

Gyakran kaptunk olyan katalóguscédulákat is, amelyeken az évszámok leírása a címben hibás. Előfordult, hogy ezernyolcszáznegyvennyolc helyett tizennyolcszáznegyvennyolcat írtak, mint a németben vagy az angolban, és ez befolyásolhatja a betűrendezést. Ezeket sikerült kijavítani, de hibák csúsztak be az „egy” szó használatánál. Szabályaink szerint, ha ez nem számnevet, hanem határozatlan névelőt jelent, akkor nem vesszük figyelembe a lerakásnál, ezt azonban csak az veszi észre, aki jól tud magyarul. Még sok más, érdekes példát sorolhatnék fel, de félek, hogy akkor túllépelek az előadásomra szánt időt.

Mi a jelentősége ennek a könyv alakban megjelent központi katalógusnak az amerikai és magyar könyvtárak számára? Bibliográfiánk elsősorban kitűnő forrásmunka, bármilyen kutatási témához. Ez az első eset a bibliográfia történetében, hogy az észak-amerikai könyvtárak állományának címjegyzéke könyv formájában könnyen hozzáférhető a világ minden kulturális központjában, többek között Budapesten is, az Országos Széchényi Könyvtárban. A könyvtáros és az olvasó könnyen megállapíthatja, hogy egy szerzőtől milyen könyv vagy folyóirat található meg Észak-Amerikában és azt is, hogy melyik könyvtárban.

A Központi Katalógus katalogizálás szempontjából is igen fontos. Miután nem minden észak-amerikai könyvtárban van magyarul értő könyvtáros, a cíMLEÍRÁSOK könnyen lemásolhatók a kötetekből, és ezt a munkát bárki elvégezheti.

Sok időt megtakaríthatunk a könyvtárközi kölcsönzés adminisztrációja során is, mivel az érdeklődőnek nem kell a Kongresszusi Könyvtárba írnia, és a válaszra esetleg hosszabb ideig várnia, ha meg akarja tudni, hogy egy számára szükséges könyvet melyik könyvtárból kölcsönözhet ki. A helybeli könyvtárban a kérdéses tétel a központi címjegyzékben megkereshető, és ezután ezzel a könyvtárral közvetlenül is felvehető a kapcsolat.

A kötetkatalógus segítséget nyújthat életrajzi dátumok gyors megkereséséhez. Kisebb könyvtáraknak nem áll annyi életrajzi munka rendelkezésére, mint a Kongresszusi Könyvtárnak, de a nyomtatott központi katalógus mindenütt megtalálható. Több ilyen irányú érdeklődést kaptunk mi is, pl. Lengyel Menyhért és Kodolányi János halálának dátuma iránt érdeklődtek.

Mi a katalógus jelentősége a magyar könyvtárak számára? Valamennyien tudjuk, hogy a magyar könyvtárak súlyos veszteségeket szenvedtek a második világháborúban. Sok értékes könyv és folyóirat pusztult el a háborús események következtében. Lehetséges, hogy olyan anyag, amely nem található Magyarországon, megvan valamelyik észak-amerikai könyvtárban. A kötetkatalógusból ez megállapítható, és bizonyos művek könyvtárközi kölcsönzés útján beszerezhetők. A tudományos eszmék kicserélésének, a kultúra terjesztésének mai, modern lehetőségeit kihasználva elmélyülhet az észak-amerikai és magyar könyvtárak közötti együttműködés.

A kutatók részére sok rejtett kincs is napvilágra kerülhet. A napokban figyeltem fel egy 1848-ban Bécsben kiadott osztrák röplapra „Jellasich in Raab, Kossuth erschossen” címmel, melyben a Kossuth megöléséről szállingózó hamis híreket cáfolja meg a névtelen szerző. Magyar történelmi kutatások szempontjából ez értékes adat lehet.

Némelyik cédulán a tárgyszó is szerepel. Ha a címből nem lehet megállapítani a könyv vagy a folyóirat tartalmát, a katalóguscéduláról esetleg ezt is megtudhatjuk. Ne felejtjük el azonban, hogy ez nem tárgyi katalógus, tehát azt nem kereshetjük ki, hogy egy bizonyos tárgykörből milyen magyar könyvek találhatóak meg Észak-Amerikában, csak abban az esetben, ha tudjuk a szerző nevét vagy a mű címét. A magyar könyvek számát sem lehet megállapítani, mert mint előzőleg említettem, nincs nyelvek szerinti válogatás.

Általában megállapíthatjuk, hogy az amerikai könyvtárak nyomtatott központi katalógusa egyike civilizációnk legjelentősebb adattárainak, és én mint magyar születésű